

Danuta Tomczyk

Edukacja nieformalna w bibliotekach publicznych jako czynnik wspomagania procesu studiowania – przykładowe formy

Pedagogika Szkoły Wyższej nr 1, 121-135

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Danuta Tomczyk

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa
im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim

Edukacja nieformalna w bibliotekach publicznych jako czynnik wspomagania procesu studiowania – przykładowe formy

Wprowadzenie

Zgodnie z wymogami cywilizacyjnymi, potęgującymi problem nierównych szans w dostępie do edukacji, wychowania nie można ograniczyć wyłącznie do procesu szkolnego, ponieważ bogactwo oddziaływań wychowawczych tkwi również w środowisku pozaszkolnym, w edukacji nieformalnej, między innymi w działalności biblioteki publicznej¹. Wdrażanie idei edukacji permanentnej w środowisku biblioteki publicznej pozwala realizować proces aktualizacji wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych oraz personalnych, co daje poczucie sprawstwa, kreuje tzw. „modę edukacyjną”, zachęca do **uczenia się przez całe życie**, pozwala minimalizować problem rozbieżności pomiędzy możliwościami a odpowiedzialnością człowieka za kształt przyszłości, co autorzy Klubu Rzymskiego nazwali „luką ludzką”. Wzrastająca rola wiedzy i informacji, jako najważniejszych czynników rozwoju cywilizacyjnego w ramach porządku określanego mianem „społeczeństwa informacyjnego”², wyznacza nowe

¹ E. Faure, *Uczyć się, by być. Świat wychowania dziś i jutro*, Warszawa 1975; J.W. Botkin, M. Elmandjra, M. Malitza, *Uczyć się – bez granic. Jak zewrzeć „lukę ludzką”?*, Raport Klubu Rzymskiego, Warszawa 1982; J. Delors, *Edukacja – jest w niej ukryty skarb*, Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku, Warszawa 1998.

² M. Drzewiecki, *System kształcenia akademickiego w zakresie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej w Polsce na początku stulecia. Mobilność – akredytacja – standardy kształcenia*, „Bibliotekarz” 2006, nr 4, s. 6–9.

oczekiwania dla kondycji społeczeństwa. Istotnej wagi nabierają wykształcenie, kreatywność osoby, jej aktywność edukacyjna, umiejętność pracy indywidualnej i zespołowej oraz doskonalenie i samodoskonalenie w różnych obszarach działalności ludzkiej.

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie problematyki wspierania aktywności edukacyjnej czytelników w procesie studiowania w przestrzeni biblioteki publicznej w ujęciu **personalizmu pedagogicznego**. Zakłada on, że celem prawdziwego wychowania jest rozwinięcie w człowieku wolności przez kształcenie jego osobowości, oparte na wartościach kultury.

Koncepcje edukacji nieformalnej – uczenie się przez zdobywanie doświadczenia

Ludzie uczą się w różnych momentach życia, odmiennych obszarach i wielu środowiskach. Doświadczenia edukacyjne zdobywane drogą formalną – w szkołach, na uniwersytetach – przygotowują do uczestnictwa w kulturze oraz podróży kształcącej, która trwa przez całe życie³. W ramach pionowej relacji pomiędzy studentem a wykładowcą w edukacji formalnej zachodzi proces kształcenia drogą *ex cathedra* zgodnie z przyjętym w uczelni programem kształcenia. Dysponentem wiedzy jest nauczyciel decydujący o sposobie, tempie i metodach kształcenia. Po ukończeniu kolejnych kursów edukacji formalnej student ujawnia kompetencje, które kwalifikują go jako partnera na rynku pracy. Uzyskany drogą formalną dyplom staje się „listem uwierzytelniającym” zdobyte w toku studiów kompetencje. Podobne relacje zachodzą w innych formach edukacji formalnej, np. podczas kursów, szkoleń. W obu przypadkach studenci korzystają z możliwości nabycia/pogłębiania umiejętności praktycznych w ramach przewidzianych programem kształcenia praktyk zawodowych. Zatem kluczowymi cechami tradycyjnej edukacji formalnej, związanej ze strukturalno-funkcjonalnym systemem państwa, są: jednostronny proces przekazywania wiedzy, hierarchiczny układ strukturalno-funkcjonalny we wchodzeniu na wyższy poziom kształcenia i dominująca rola

³ S. Hessen, *Podstawy pedagogiki*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1997, s. 255.

nauczyciela oraz uzyskanie dyplomu, certyfikatu jako dowodu zdobytej wiedzy⁴.

Źródłami rozwoju osobowego, poza formalnym sposobem zdobywania wiedzy i nabywania doświadczenia, staje się często **edukacja nieformalna**. Taki proces kształcenia charakteryzuje się większą dostępnością i jest traktowany jako szansa wyrównywania nierówności w dostępie do edukacji, zdobycia wiedzy na wielu etapach życia oraz możliwość uczenia się wieloma kanałami. Pojęcie edukacji nieformalnej łączy się z różnymi zjawiskami związanymi z uczeniem się⁵: tradycyjnymi i nowymi postaciami samokształcenia (indywidualnie i grupowo); nowymi formami dydaktycznymi, podobnymi do występujących w systemie formalnym; edukacją odbywającą się „mimoходом”, dzięki mediom; problemami „ucznia czaroksięźnika” (problem wiedzy–władzy w ujęciu Michela Foucault); *quasi*-egzaminami, *quasi*-dyplomami i *quasi*-certyfikatami będącymi źródłem osobistej satysfakcji.

Uczenie się jest procesem naturalnym, dlatego edukacja nieformalna oznacza „prawdziwie całościowy proces, w którym jednostka przyswaja postawy, wartości, umiejętności i wiedzę z powszedniego doświadczenia oraz zasobów i wpływów środowiska życia – z rodziny, sąsiedztwa, pracy i zabawy, z rynku, z biblioteki i środków masowego przekazu”⁶. Głównymi współczesnymi typami edukacji nieformalnej są tradycyjna działalność fundacji i stowarzyszeń oświatowych, prowadzących szkoły, świetlice, kluby, działające głównie dzięki zasadzie pomocniczości oraz spontaniczna aktywność samokształceniowa w postaci edukacji rówieśniczej, animatorskiej⁷.

Odbiorcy, użytkownicy, widzowie, słuchacze, czytelnicy uczą się, zdobywając wiedzę i doświadczenia, kształtując postawy moralne i uwe-

⁴ J. Kurzępa, *O potrzebie komplementarności w edukacji formalnej i nieformalnej: aplikacje teoretyczno-praktyczne*, w: *Doświadczając uczenia*. Materiały pokonferencyjne, Konferencja nt. edukacji nieformalnej, red. J. Kaczanowska, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2005, s. 47. Publikacja sfinansowana ze środków Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu oraz Wspólnoty Europejskiej w ramach Programu MŁODZIEŻ.

⁵ B. Fatyga, *Edukacja nieformalna w Polsce: historia i formy współczesne*, w: *Doświadczając uczenia...*, s. 20.

⁶ M. Malewski, *Od nauczania do uczenia się. O paradygmatycznej zmianie w andragogice*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2010.

⁷ B. Fatyga, *Edukacja nieformalna...*, s. 20.

wnętrzniając wartości w ramach konkretnych sytuacji wychowawczych. Facylitatorzy, mentorzy, kreatorzy i trenerzy przekazują im wiedzę oraz umiejętności w ramach organizacji poziomej. Uczestniczenie obok mistrza w atmosferze szacunku, towarzyszenia, wspólnego poszukiwania, skuteczniej doprowadza do oczekiwanych rezultatów. Uczestnicy są zarówno przyjmującymi wiedzę, jak i udzielającymi porad, dzięki czemu stają się osobami bardziej umotywowanymi i odpowiedzialnymi za finał spotkania. Uczestniczenie w edukacji nieformalnej nie narzuca sztywnych ram organizacyjnych, choć wkomponowanie potrzeby zorganizowania szkolenia takich ram już wymaga, aby przygotować się do sprostania codzienności, do bycia „tu i teraz”, do umiejętnej odpowiedzi na pojawiające się okoliczności. Stosowane metody służą intensywnemu charakterowi pracy pedagogicznej. Możliwość zdobycia umiejętności praktycznych pozwala wychodzić poza dotychczasowe schematy rozwiązywania problemów, podejmować świadomą i przydatną naukę. Pozwala rozwijać sposoby myślenia, uczy elastycznego i odpowiedzialnego podejścia do dalszego kształcenia. W miejsce popularyzacji gotowej wiedzy wykorzystuje w tym celu metody ekstensywne, zakładając, że ważniejsze jest kształtowanie osobowości budującej własny pogląd na świat dzięki wolnemu obcowaniu z kulturą. Często edukacja nieformalna łączy się z zabawą i rozrywką, dzięki czemu łatwiej przyswajana jest wiedza udostępniana przez otoczenie edukacyjne.

W schemacie edukacji nieformalnej wyróżnić zatem można kilka jej kluczowych cech: wielokierunkowość procesów oddziaływań z wyraźną zmiennością ról, równoprawny układ strukturalno-funkcjonalny i relacje poziome między uczestnikami, brak formalnego uznania zdobytej wiedzy i kompetencji⁸.

Biblioteki publiczne w edukacji nieformalnej

Biblioteki jako instytucje kultury, znajdujące się na liście ośrodków samokształcenia i doskonalenia ludzi, zasługują na szczególną uwagę w kontekście planu całościowej edukacji. Sergiusz Hessen mówi o nich:

⁸ J. Kurzępa, *O potrzebie...*, s. 48.

...oto duchowe drogi obcowania, ułatwiające człowiekowi współczesnemu wędrówkę duchową. Z nich biblioteka i muzeum, będące skarbnicami tego, co duch ludzki złożył w postaci trwałych krystalizacji w procesie swej działalności twórczej, są przede wszystkim środkami obcowania z przeszłością i terażniejszością (...) ich znaczenie potęgowało się w miarę, jak stawały się coraz bardziej ogólnodostępne⁹.

Na przestrzeni dziejów biblioteka publiczna jako „ogólnodostępna droga obcowania duchowego” przeszła istotną metamorfozę. Przeobrażenia tej instytucji dotyczyły kontekstów uwalniania książek, szybkości dotarcia do niej czytelników, prowadzenia współpracy w ramach sieci bibliotecznej, stałego doskonalenia technologicznego, warunków korzystania i wprowadzania nowych, atrakcyjnych form działalności kulturalno-pedagogicznej oraz samego stosunku do potrzeb i oczekiwań czytelnika.

Aleksander W. Nocuń¹⁰ wyodrębnia trzy grupy instytucji kultury podejmujących troskę o kulturowe dziedzictwo, lecz wyraźnie zróżnicowanych ze względu na działania zmierzające do organizowania uczestnictwa w kulturze.

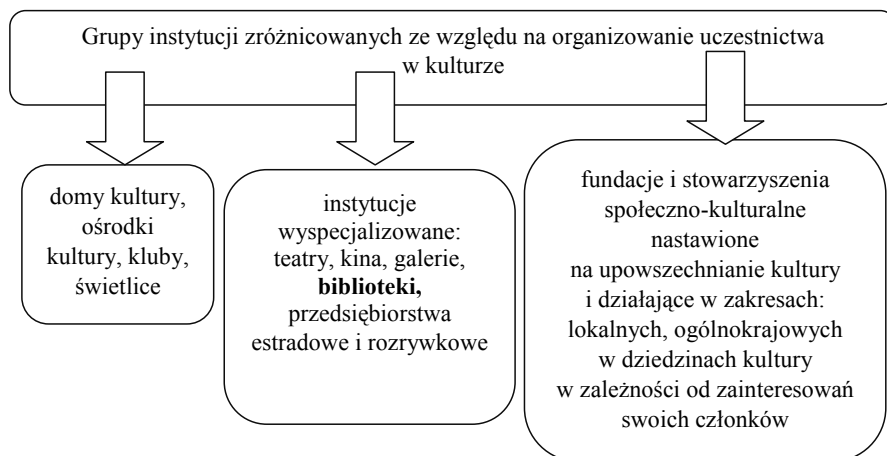
Upowszechnianie kultury w ramach edukacji nieformalnej przebiegającej w bibliotekach publicznych polega na tworzeniu sytuacji edukacyjnych umożliwiających zaspokajanie potrzeb i oczekiwań jej użytkowników, budzenie ich zainteresowań, „apetytów” kulturalnych oraz duchowej potrzeby obcowania z dobrami kultury i budzenia pragnienia uwewnętrznienia wartości, jakie te dobra ze sobą niosą. Działania biblioteki podejmowane w sposób świadomy i celowy „służą kształtowaniu, rozwijaniu potrzeb i zainteresowań kulturalnych oraz stymulowaniu i wspomaganie jednostek i małych grup społecznych do rozwijania i sublimacji swojej aktywności kulturalnej (receptyjnej, współtwórczej i twórczej, zabawowej i rekreacyjnej)”¹¹. Utrzymywanie kontaktu i obcowanie czytelników z kulturą dawną i terażniejszą „jest przyrodzonym warunkiem wędrówki

⁹ S. Hessen, *Podstawy pedagogiki...*, s. 255–256.

¹⁰ A.W. Nocuń, *Teoretyczne podstawy pracy kulturalno-oświatowej*, w: *Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie*, red. T. Pilch, I. Lepalczyk, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1995, s. 124.

¹¹ D. Jankowski, *Zróżnicowane rozumienie upowszechniania kultury i jego współczesna wykładnia*, w: *Współczesne dylematy upowszechniania kultury*, red. J. Gajda, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1991.

kształcącej”¹². Kształcenie wyraźnie pojawia się jako nieskończone zadanie całożyciowe, zwłaszcza że praca twórcza nie określiła swych granic osiągalności. Cel tej wędrówki, a mówiąc dokładniej: poszczególne cele etapowe tej wędrówki, stawia tu sobie sam zainteresowany. Znaczącym zdarzeniem w wędrówce ducha ludzkiego może okazać się przeczytana książka, a nawet krótka, przelotna rozmowa.

Rys. 1. Charakterystyka instytucji ze względu na organizację uczestnictwa w kulturze

Współczesny model funkcji i zadań biblioteki publicznej obejmuje zarówno tradycyjne zadania wypożyczania i udostępniania zbiorów czytelnikom/użytkownikom, jak i pełnienie roli lokalnego centrum kultury, ośrodka informacji, instytucji ustawicznego kształcenia oraz uczenia nowoczesnych technik informacyjnych. Zadania te mają swój wyraz w raporcie pt. *Rola bibliotek we współczesnym świecie*¹³, przyjętym przez Parlament Europejski w 1998 roku. Raport ten stał się podstawą do przygotowania koncepcji funkcji bibliotek w społeczeństwie informacyjnym. Zgodnie z tym biblioteki XXI wieku:

¹² S. Hessen, *Podstawy pedagogiki...*, s. 255.

¹³ J. Skrzypkowska, *Coś dla każdego: biblioteki publiczne i społeczeństwo informacyjne*, w: „Biuletyn EBIB” 1999, nr 8, www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib08/skrzypkko.html (30.05.2014).

- zapewniają wszystkim obywatelom Europy dostęp do wiedzy i kultury w społeczeństwie informacyjnym,
- utrwalają u dzieci umiejętności czytania oraz korzystania z innych mediów,
- zapewniają możliwość kontaktów z innymi kulturami za pośrednictwem tradycyjnych zbiorów oraz dokumentów elektronicznych,
- prowadzą wiele rodzajów lokalnych działań obywatelskich i kultywują wiedzę o regionie,

Zgodnie z koncepcjami Unii Europejskiej biblioteki przyszłości powinny:

- być publicznym źródłem informacji ogólnej i specjalistycznej (np. lokalnych, dla poszczególnych grup użytkowników, np. ludzi niepełnosprawnych, bezrobotnych itd.),
- zachowywać piśmiennicze dziedzictwo kulturowe dla przyszłych pokoleń w postaci dostępnej dla użytkowników (np. przez digitalizację zbiorów),
- zapewnić dostęp do dokumentów elektronicznych,
- organizować punkty informacji europejskiej,
- nawiązać współpracę o zasięgu europejskim,
- stać się w części bibliotekami wirtualnymi, w których informacje będą wyszukiwane bezpośrednio przez sieci rozległe, internetowe,
- współpracować z archiwami, muzeami, innymi instytucjami kultury w zachowaniu dokumentów życia społecznego i informowaniu o nich,
- gromadzić nowoczesne media oraz przysposabiać dzieci i młodzież do ich wykorzystania, aby uczestniczyły w organizowaniu kształcenia i doksztalcania na odległość¹⁴.

W procesie wychowania bibliotecznego wszyscy użytkownicy przyswajają dorobek kulturalny tworzony przez bibliotekę. Realizuje się ich wejście do wspólnoty tradycji bibliotekarskiej, która z zamkniętego zakładu naukowego stała się współcześnie ogólnodostępną „drogą obcowania duchowego”¹⁵. Dzięki temu mają szansę stawać się lepszymi i mądrzej-

¹⁴ Komunikat VI ogólnopolskiej konferencji nt. „Finansowanie i organizacja działalności kulturalnej w gminie, powiecie i województwie samorządowym w aspekcie wejścia Polski do Unii Europejskiej”, Zakopane, 14–16 listopada 2001, www.tfk.tarnow.pl/inicjatywy/PFKS/06/komunikat.htm (30.05.2014).

¹⁵ S. Hessen, *Podstawy pedagogiki...*, s. 259.

szymi ludźmi – przy założeniu, że w złożoności realizowanego procesu edukacyjnego, a także różnych okolicznościach i sytuacjach, zaistnieją określone świadome czynności bibliotekarza, przy równoczesnej dążności samego czytelnika do osiągnięcia coraz większej samodzielności umysłowej, moralnej i życiowej.

Założenia metodologiczne

Przyjmując założenie, że każdy musi mieć szansę rozwijania swojej wiedzy i doświadczenia oraz doksztalcania się, a doświadczenia edukacyjne zdobywane drogą formalną przygotowują do odbioru i twórczości w kulturze oraz do podróży kształcącej, która trwa przez całe życie, nasa-
suwa się pytanie: **w jaki sposób edukacja nieformalna przebiegająca w środowisku biblioteki publicznej wspomaga rozwój osobowy studiujących czytelników?**

Do przyjętej koncepcji badań zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, która pozwoliła uzyskać materiał badawczy, dotyczący funkcjonowania biblioteki publicznej jako instytucji kulturalno-oświatowej, wspierającej rozwój aktywności edukacyjnej jej czytelników. Wśród technik badawczych zastosowano **technikę badania dokumentów osobistych opiniodawczych**. Dokumenty te powstały z udziałem badającego, którego rola ograniczyła się do podsunięcia tematu rozważań. Dzięki technice opiniodawczej dokumentów osobistych poznano opinie czytelników na temat *biblioteki i bibliotekarza* potrzebne do niniejszego opracowania. W badaniu wykorzystano **arkusz do prac werbalnych: *Moja biblioteka, mój bibliotekarz...***

Badania empiryczne zostały przeprowadzone w dwudziestu trzech bibliotekach publicznych powiatu goleniowskiego wśród dorosłych czytelników. **Czytelnicy dorośli** to osoby zapisane i korzystające z usług bibliotek publicznych, które ukończyły osiemnasty rok życia i są zarejestrowane według następujących kategorii: studenci, pracownicy umysłowi, robotnicy, rolnicy, inni czytelnicy dorośli. Z danych statystycznych przygotowanych przez biblioteki publiczne na potrzeby GUS wynika, że czytelników dorosłych zapisanych do bibliotek publicznych powiatu goleniowskiego jest 5986 (tabela 1). Z tej populacji wyłoniona została **próba badawcza**, która wyniosła **395 osób**. Wielkość próby umożliwia uzasad-

nienie twierdzeń o populacji czytelników dorosłych z określonym prawdopodobieństwem i w ramach określonego przedziału ufności. Zastosowano schemat losowania nieograniczonego indywidualnego, który opierał się na losowaniu zależnym¹⁶. Badaniu poddano 414 czytelników: po siedemnastu dorosłych czytelników w każdej z bibliotek publicznych. Zbieranie dokumentów opiniodawczych odbyło się pod kierunkiem badającego przy pomocy bibliotekarzy poszczególnych placówek bibliotecznych¹⁷.

Tabela 1. Czytelnicy bibliotek publicznych powiatu goleniowskiego w roku 2005

Biblioteka gminna	Ogółem	Czytelnicy według zajęcia					
		uczniowie	studenci	pracownicy umysłowi	robotnicy	rolnicy	inni dorośli
Goleniów	5450	2834	436	661	408	54	1057
Maszewo	974	707	41	54	44	14	114
Nowogard	6291	3944	408	722	209	54	954
Osina	566	297	28	64	32	12	133
Przybiernów	684	493	30	52	31	5	73
Stepnica	661	365	16	56	61	2	161
Ogółem	14 626	8640	959	1609	785	141	2492

Źródło: sprawozdanie statystyczne za rok 2005 Miejskiej i Powiatowej Biblioteki Publicznej im. C.K. Norwida w Goleniowie.

Najliczniejszą kategorią czytelników dorosłych bibliotek publicznych powiatu goleniowskiego jest grupa zapisana do „innych czytelników dorosłych”, „pracowników umysłowych” oraz „studentów”. Młodzież akademicka, korzystając z usług kulturalno-oświatowych bibliotek publicznych, w przeważającej większości pochodzi z rejonu oddziaływania pedagogicznego bibliotek publicznych w Goleniowie, Nowogardzie i Maszewie (tabela 1).

¹⁶ Z. Pawłowski, *Wstęp do statystycznej metody reprezentacyjnej*, PWN, Warszawa 1972, s. 59.

¹⁷ D. Tomczyk, *Pedagogiczna rola bibliotekarza w dobie europeizacji*, Gorzów Wielkopolski 2011, s. 90–97.

Przykłady treści i form edukacji nieformalnej realizowanych w bibliotece publicznej

Koncepcje programowe bibliotek publicznych wymagały w ostatnich latach opracowania strategii kulturalno-edukacyjnych ukierunkowanych na oczekiwania ich użytkowników, wspomagania rozwoju ich osobowości i kreowania równoważnej edukacji w każdym okresie rozwojowym. Zgodnie z ideą europeizacji biblioteki publiczne przyjęły **orientację prokliencką** poprzez realizację dwu podstawowych kategorii zaspakajania potrzeb użytkowników.

Pierwsza z nich dotyczy istoty funkcjonowania biblioteki publicznej w kategoriach **elektronicznej formy komunikatu i wirtualnej przestrzeni**. Proces pozyskania informacji w bibliotece wiąże się z szybką informacją i dostępem do internetu oraz bazą danych wypełnioną informacjami o książkach, dlatego cenną współcześnie jest **forma publicity**, m.in. przez uruchomienie stron WWW oraz poczty elektronicznej. Użytkownicy bibliotek publicznych realnie oceniają czas, jaki muszą poświęcić na otrzymanie informacji, oraz sprawność działania biblioteki zaspokajającej potrzebę posiadania medialnej informacji.

Druga kategoria dotyczy **orientacji proklienckiej**, dzięki której biblioteki publiczne tworzą, utrzymują i umacniają silne, tworzące wartość, relacje z czytelnikami¹⁸, między innymi poprzez zaspokajanie potrzeb użytkowników, tworzenie warunków do aktywnego ich uczestnictwa w kulturze, zaangażowania i twórczości, pobudzania do kulturalnej aktywności. Poszukiwanie sposobów dotarcia do czytelników, a tym samym **nowych form oddziaływania**, spowodowało zmiany zwłaszcza w sferze oferowania usług i zapewnienia atrakcyjności spędzania wolnego czasu oraz działań promocyjnych, których kierunek wyznacza **strategia marketingu relacyjnego**. Do wymiernych korzyści płynących z jej zastosowania należą: zindywidualizowana obsługa, długotrwała współpraca z klientem na zasadzie partnerstwa i utrzymanie czytelnika w bibliotece¹⁹. Szanse oddziaływań kulturalno-edukacyjnych tworzą zarówno stosowane formy,

¹⁸ Ph. Kotler, G. Armstrong, J. Sanders, V. Wong, *Marketing. Podręcznik europejski*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2002, s. 531.

¹⁹ J. Otto, *Marketing relacji. Koncepcja i stosowanie*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2001, s. 279.

jak i metody pracy, np. wystawy, wystawki, spotkania autorskie, spotkania z psychologami, aktorami, ludźmi pracującymi w ciekawych zawodach, samorządowcami, giełdy hobbystów, zajęcia plastyczne, konkursy dla dzieci i dorosłych, konkursy fotograficzne dotyczące czytania, konkursy ortograficzne, koncerty grup artystycznych, święta czytelników, imprezy literacko-muzyczne.

W ramach aktywności ekstensywnej oraz intensywnej biblioteki publiczne realizują **działalność animacyjną**, pobudzającą do działania, odkrywania sił twórczych, możliwości kreatywnych, a także zachowań ekspresyjnych²⁰, które w konsekwencji mają doprowadzić do książki i czytelnictwa. Przykładem działalności animacyjnej bibliotek publicznych w środowisku jest wspomaganie ważnych inicjatyw kulturalnych w mieście/na wsi, czyli **organizowanie eventów** – własnych imprez, akcji i wydarzeń promocyjnych, jubileuszy, pikników, loterii, konkursów. Innym przykładem jest zwiedzanie – czyli aranżowanie dni otwartych dla chętnych czytelników, społeczności lokalnej, mediów, pokazów pracy działów biblioteki publicznej, spotkań z bibliotekarzami, odwiedzin grup szkolnych czy przedszkolnych dla pokazania biblioteki od „wewnątrz” i zainteresowania gości jej pracą.

Najważniejszym elementem bezpośredniego oddziaływania pedagogicznego w realizacji programów edukacyjnych wśród dzieci, młodzieży i dorosłych jest książka. Bibliotekarze podejmują szereg czynności i działań, aby wzrastała świadomość wielowiekowej tradycji czytania i słuchania treści literatury zaspokajającej pragnienie samorealizacji.

Jedną z form dotarcia do środowiska czytelniczego są stałe **formy medialne w telewizji lokalnej**, dotyczące propozycji nowości książkowych dla dzieci i dorosłych, usług bibliotecznych i edukacyjnych oraz aktualnych i nowych zwiastunów opracowanych i prezentowanych przez bibliotekarzy, reportaże dotyczące przygotowań do otwarcia nowego działu, filmy o bibliotece publicznej – tej wczoraj i dziś oraz prezentujące zarówno specyfikę pracy z czytelnikiem, jak i sam proces udostępniania zbiorów, reportaże z uroczystości i ważnych wydarzeń kulturalno-edukacyjnych w bibliotece publicznej, filmy w cyklu „portrety”, prezentujące bibliotekarzy.

²⁰ J. Żebrowski, *Zawód i osobowość kultury*, Gdańsk 1987.

Oprócz formy telewizyjnej, sprzyjającym pośrednim zachowaniem bibliotekarzy w kierunku zaktywizowania pedagogicznego potencjalnych i aktualnych czytelników, są **formy radiowe**, realizowane głównie poprzez ciekawe rozmowy z ekspertem/bibliotekarzem, audycje o nowych zbiorach, zwłaszcza w okresie zakupu nowości z ministerialnej puli, rozmowy z dyrektorem/kierownikiem biblioteki publicznej, który wskazuje słuchaczom kulturalno-edukacyjne możliwości swej biblioteki.

W ramach przybliżenia społeczności lokalnej swej atrakcyjności i pośrednio wywołania chęci odwiedzenia tej instytucji, zaangażowania się intelektualnego lub estetycznego – biblioteki publiczne chętnie stosują **formy prasowe**, pisząc o ważnych wydarzeniach, zamieszczając zdjęcia z ciekawych spotkań, imprez, wywiadów.

Czytanie jest upowszechnionym i najtańszym programem naprawczym osobowości. Konsekwencją realizacji koncepcji optymalnego wykorzystania literatury jako znaczącego czynnika w refleksji nad sobą, stymulującego aktywność własną, kształtującą wartościowe nastawienia do życia, choroby, zagospodarowania czasu wolnego, zapewnienia rozrywki, stają się projekty spotkań biblioterapeutycznych i socjoterapeutycznych skierowanych do mieszkańców. W opinii czytelników cieszą się one wciąż niesłabnącym zainteresowaniem, a realizowane w ramach zajęć wolno-czasowych **formy edukacyjne** ukazują możliwości tematycznego łączenia treści książki z formami wyrażania ekspresyjnego dzieci. Atrakcyjność spotkań wzbogacają konkursy, głośne czytania, techniki plastyczne, inscenizacje, teatryki cieni i kukielek, rebusy, zgaduj-zgadule, wzbogacone **upominkami**, przypominającymi o istnieniu biblioteki publicznej w środowisku lokalnym.

Sprzyjające rozwijaniu aktywności intelektualnej są także realizowane w bibliotekach publicznych **lekcje biblioteczne** – odmienne w swej specyfice od tradycyjnych lekcji szkolnych, skierowane nie tylko do dzieci w okresie kształcenia podstawowego, ale i młodzieży uczącej się na wyższych poziomach. Tematy bibliotecznych lekcji są szczególnie filtrowane w aspekcie potrzeb współczesnego młodego czytelnika, przedyskutowane pod względem treści i celu ich realizowania. Prowadzone przez biblioteki publiczne działania marketingowe wzmocniają uczestnictwo szkół, przedszkoli i instytucji kultury w wypracowaniu pożądanego modelu czytelnika.

W bogatym repertuarze działalności edukacyjnej bibliotek publicznych szczególne miejsce zajmują: **konkursy** – z wiedzy, interpretacji tekstu literackiego, na recenzję tekstu literackiego, krótką formę literacką, oraz **ekspozycje** – wystawki naukowe, nowości, wystawy dorobku biblioteki, stoiska informacyjne na prestiżowych wystawach, targach i wydarzeniach, stałe ekspozycje ilustrujące historię biblioteki publicznej, wystawy tematyczne i okolicznościowe, przygotowane przez bibliotekarzy lub instytucje zewnętrzne, współpracujące z bibliotekami publicznymi, np. IPN, nadleśnictwa, szkoły, przedszkola.

Duże znaczenie biblioteki publiczne przywiązują do organizacji **spotkań autorskich** – zwracając uwagę, aby satysfakcję z możliwości bezpośredniego kontaktu z pisarzem mieli zarówno czytelnicy najmłodszy, jak i dorośli.

Ludzi czytających książki lub prasę można „przyłapać” w różnych zaskakujących miejscach i nietypowych sytuacjach. Projekt europejskiej inicjatywy promującej czytelnictwo pod nazwą: **Get Caught Reading**, zakłada zachęcanie do lektury w każdej sytuacji, zwiększanie znaczenia książki w życiu społecznym, kulturalnym i politycznym, stworzenie płaszczyzny porozumienia między organizacjami zajmującymi się czytelnictwem. Wpisując się w założenia europejskie, konkursy fotograficzne realizowane przez biblioteki publiczne zamierzają obudzić w mieszkańcach miast i wsi radość płynącą z czytania i nakłonić tych, którzy jeszcze nie czytają, do sięgnięcia po lekturę.

Inną propozycją w ramach organizowanych form konkursowych, skierowanych do szerokiego grona odbiorców kultury, są **konkursy ortograficzne**. Zapraszając do wspólnej zabawy w dyktando, bibliotekarze stają się kreatorami kultury języka polskiego w swoim środowisku lokalnym, a biblioteki publiczne – instytucjami integrującymi pasjonatów chcących sprawdzić swoje umiejętności ortograficzne.

Ciekawą formą rzutującą na poziom aktywności czytelniczej, a zatem wyzwalającą czytanie i promującą czytelnictwo, jest wyłonienie i uhonorowanie najlepszych z najlepszych, czyli tych czytelników, którzy wykazują największe zainteresowanie książką. Właściwą okazją i wyrazem honorowego uznania ich aktywności intelektualnej jest realizowany w maju **„Tydzień Bibliotek”** – projekt zainicjowany przez Stowarzyszenie Biblio-

tekarzy Polskich, realizowany w różnym stopniu we wszystkich bibliotekach publicznych.

Aby sprostać nowym zadaniom i potrzebom środowiska lokalnego, biblioteki publiczne wykorzystują **współpracę z instytucjami** kulturalnymi, edukacyjnymi i społecznymi, z bibliotekami gminnymi, powiatowymi, wojewódzkimi, domami kultury, ze szkołami i przedszkolami, mediami, Ośrodkami Pomocy Społecznej, kołami Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich oraz z lokalnymi władzami samorządowymi.

Podsumowanie

Przedstawiony obraz edukacji nieformalnej biblioteki publicznej jest zaledwie fragmentem działań kulturalno-edukacyjnych podejmowanych przez te instytucje na rzecz swojego środowiska lokalnego. Zaprezentowana analiza opinii czytelników ujawnia ich zakres oraz pozwala wyprowadzić wniosek ogólny, że w procesie oddziaływania kulturalno-edukacyjnego bibliotekarze wspomagają intelektualną, społeczno-moralną i estetyczną aktywność czytelników w kierunku ich samorealizacji, zaszczepiając potrzebę dążenia do osiągnięcia osobistego sukcesu. Wzbudzając aktywność intelektualną, kształtują ich nastawienia w kierunku poznawczej dociekliwości, racjonalizmu, krytycyzmu, innowacyjności, poznawczej otwartości i uczciwości. Wzbudzając aktywność społeczno-moralną, oddziałują na rozwój poszanowania ludzkiej godności, tolerancyjnej aktywności, poszanowania własności, empatii i poszanowania autonomii. Stymulując aktywność estetyczną, wdrażają do wrażliwości na piękno dzieł kultury, pietyzmu wobec kultury, twórczej percepcji, twórczej ekspresji, samodoskonalenia estetycznego i kontaktu z kulturą²¹.

Nasuwa się przy tym szereg kolejnych pytań dotyczących: wprowadzania czytelników w nowe obszary doświadczeń; zaktywizowania czytelników do udziału w życiu społeczności lokalnej, podejmowania działania społecznego, np. wolontariat; realizowania projektów edukacyjnych, organizowania seminariów, kursów o tematyce użytecznej dla czytelników; otwierania się na wszystkich członków wspólnoty lokalnej; budowania relacji dla życzliwego postrzegania siebie, np. grup wiekowych, kultur; animowania nowych sposobów upowszechniania wiedzy i umiejętności;

²¹ D. Tomczyk, *Pedagogiczna rola bibliotekarza...*

angażowania innych instytucji i współdziałania w kształceniu nieformalnym dzięki poszerzeniu zakresu tematycznego.

Nieformalna edukacja zapewnia badanym czytelnikom poczucie zaangażowania, realizacji zainteresowań, odnalezienia motywacji, nabierania pewności siebie, rozwijania zdolności i umiejętności w praktyce. Jest to proces, który wymaga ciągłego monitorowania, czasu, budowania zaufania, metod adekwatnych do podejmowanych projektów. Uzyskane opinie stawiają przed bibliotekami nowe zadania nawiązywania partnerskiej współpracy z podmiotami kultury w sferze edukacji nieformalnej. Z kolei czytelnicy, w ramach tejże edukacji, mogą okazać się doświadczonymi partnerami dla innych użytkowników bibliotek i wspierać ich w rozwoju.

Koncepcje programowe bibliotek publicznych wymagają dalszych opracowań w zakresie strategii kulturalno-edukacyjnych, ukierunkowanych na oczekiwania ich użytkowników w realizacji edukacji nieformalnej dla precyzyjnego wspomaganie osobowości i kreowania edukacji w każdym okresie rozwojowym.

Słowa kluczowe: *edukacja nieformalna, biblioteka publiczna, edukacja całożyciowa*

NON-FORMAL EDUCATION IN PUBLIC LIBRARIES AS A FACTOR SUPPORTING THE PROCESS OF STUDYING – EXAMPLES OF FORMS

Summary

The idea of non-formal education in the public library environment allows to pursue the process of updating the knowledge, skills and social and personal competence of readers, which gives them a sense of agency, creates the so-called „educational fashion”, encourages lifelong learning, allows minimization of the problem of discrepancy between the ability to and the responsibility for shaping the future. Analysis of sample cultural and educational forms reveals that public libraries, beyond the traditional activities related to access to the collections and the provision of information, are involved in the promotion of the values of cultural personalities.

Keywords: *non-formal education, public library, lifelong learning*

Translated by Przemysław Dudek